

PHRASEOLOGICAL UNITS USED IN SHUKUR KHOLMIRZAYEV'S SHORT STORIES

Jumaniyazova Surayyo Ravshonovna

Master's student in Uzbek Language and Literature at Navoi State University

Annotation

This thesis analyzes the use of set expressions in the stories of Shukur Xolmirzaev, a prominent figure in Uzbek literature, their artistic functions, and their role in conveying a folk spirit. The analysis reveals the richness of oral folk creativity and the national language layers in the writer's works.

Keywords

Linguocultural unit, phraseological units, stylistic layers, emotional and expressive features, literary style, publicistic style, conversational style, psychological state.

SHUKUR XOLMIRZAYEV HIKOYALARIDA QO'LLANGAN FRAZEOLGIK BIRLIKLAR

Jumaniyazova Surayyo Ravshonovna

NavDU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi magistri

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi o'zbek adabiyotining atoqli adibi Shukur Xolmirzaev hikoyalarida frazeologik birliklarning qo'llanishi, ularning tilning boyligini, milliy madaniyat va mentalitetini ifodalashi misollar asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: lingvomadaniy birlik, frazeologik birliklar, uslubiy qatlamlar, emotsional-ekspressiv xususiyatlar, badiiy uslub, publitsistik uslub, so'zlashuv uslubi, ruhiy holat.

Аннотация. В данной тезисах анализируются использование устойчивых выражений в рассказах выдающегося узбекского писателя Шукура Холмирзаева, их художественные функции и роль в передаче народного духа. На основе анализа раскрываются богатые пласты народного творчества и национального языка в произведениях писателя.

Ключевые слова. Лингвокультурная единица, фразеологические единицы, стилистические пласты, эмоционально-экспрессивные характеристики, художественный стиль, публицистический стиль, разговорный стиль, психоэмоциональное состояние.

Kirish. "So'nggi yillarda o'zbek tilshunosligida badiiy asar tili bilan bog'liq masalalarga alohida e'tibor berilmoqda. Yozuvchi hayot haqidagi tasavvurlarini, ijtimoiy-ma'naviy muammolar haqidagi hukm va xulosalarini kitobxonga til orqali yetkazadi, odamlar qalbidan kechadigan ismsiz tuyg'ularga nom beradi, so'z sehri bilan kitobxonga ta'sir ko'rsatib, uning fikriy dunyosini, ruhiy olamini harakatga keltiradi". [1;29]

Frazeologik birliklarning uslubiy qatlamlari, ularning emotsional-ekspressiv xususiyatlari, ulardan badiiy, publitsistik va so'zlashuv uslublarida foydalanish masalalari muayyan yozuvchi yoki shoir asarlari misolida yillar mobaynida o'rganilib kelmoqda. Chunki "Olam lisoniy manzarasining frazeologik birliklar vositasida in'ikos etuvchi bir qismi. Olamning frazeologik manzarasi xalqning ruhiyati, milliy mentaliteti, uning olamni idrok qilishiga doir egallagan ijtimoiy-madaniy tajribasini emotsional-ekspressiv tarzda aniq va yorqin aks ettirib, nisbatan turg'un, shuningdek, muayyan xalqning o'zigagina xos bo'lgan, maxsus manzara hisoblanadi".[2;65]

Yozuvchining "Yashil Niva" hikoyasida qo'llanilgan lingvomadaniy birlik – frazemalarni tahlilga tortamiz:

*"Ana shunday qilib, yo'lda davom etdim. Shaharga kirib keldim. Lekin bir narsani yashirmay aytaman: hali-hamon shahar ko'chalaridami, ovloq joylardami – yashil "Niva"ni ko'rsam, **yuragim orqaga tortib** ketadi. Nega bunday? Aqlim yetmaydi. Balki buyam o'ylab ko'riladigan holdir."*[8]

Keltirilgan nutqiy parchada **yuragim orqaga tortib ketadi** frazeologik birligi – o'zbek tilida faol qo'llanib, u qo'rquv, ikkilanish, ishonchsizlik yoki ruhiy jihatdan ojizlik holatini ifodalaydi. Frazeologizmdagi "yurak" – ko'plab tillarda bo'lgani kabi o'zbek tilida ham jasorat, jur'at, bardavomiylik timsoli sifatida qaraladi. Shunday ekan,

**"ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO'NALISHLARI" nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-7, 2026**

yurakning "orqaga tortishi" – bu jasoratning pasayishi yoki ruhiy tayanchning yo'qolishi degan semantik mazmunga ega.

*"O'tib ketdim. Yana kulaman: O'l sen vahimachi! – deyman. – **Qo'rqqanga qo'shaloq ko'rinadi**, degani shu ekan-da... Dadil bo'l-e! Odamsan-ku, anavi "diktator"lar paydo bo'lishidan oldin ham bor eding-ku? Xalqdan ibrat olmaysanmi? Xalq uyg'onotir-ku..."[8]*

Qo'rqqanga qo'shaloq ko'rinadi – frazeologik birligi o'zbek tilidagi mazmunan chuqur va obrazli frazeologizmlardan biridir. Bu turg'un birlik qo'rquv ta'sirida odam haddan tashqari hayajonga berilishi, haqiqatdan ham yo'q narsani bor deb o'ylashi yoki oddiy narsalar ham haddan ortiq xatarli ko'rishi holatini bildiradi. Hikoyadan olingan parchada inson ruhiy holatini ta'kidlash va xavotirli holatini kuchaytirib ifodalanyapdi.

Adibning "Bitikli tosh" hikoyasida ham frazeologik birliklardan o'z o'rnida ustalik bilan foydalanilgan o'rinlar talaygina. Masalan, *"Shoyim Shaydulov sal to'rga o'tib, sollanib, kostyumning yengi juda uzun-u, osilib ketayotgandek har ikkala qo'lini ham tepaga ko'tarib, yengini tirsak tomon tushirgan bo'ldi. – Gapning qisqasi, masala bitta, – dedi. – U ham bo'lsa, kommunist, bizning storoj Boyquvar Boybo'riyevning kommunistlik sha'niga aslo to'g'ri kelmaydigan... kommunist degan **nomga dog'tushiradigan**, kechirasizlar, **dog'tushirgan**, shuning bilan birga bizning Krupskaya nomli internat maktabimiz boshlang'ich partiya tashkilotining obro'sini to'kkan."*[9]

Tilimizda mavjud bo'lgan **"nomiga dog'tushirmoq"** turg'un birikmasi – insonning sha'ni, qadr-qimmat, oilaviy obro'si singari muqaddas tushunchalarga putur yetkazish holatini ifodalaydi. O'zbek tilida bu ibora ko'pincha milliy tarbiya, axloq, mas'uliyat, e'tibor tushunchalari bilan bog'liq. Mazkur birlik hayotdagi voqea-hodisalarni kuzatish, jamiyatdagi ijobiy va salbiy harakat-holatlarni baholash, turmushda bo'lib o'tadigan turli hayotiy tajribalarni umulashtirish asosida xalq chiqargan xulosalarning o'ziga xos obrazli ifodasidir.

Har bir ijodkor o'zi yaratayotgan qahramonning o'ziga xos xarakter-xususiyatlarini ochib berish jarayonida, tabiatan qanday shaxs ekanligini to'liqroq tasvirlashda frazeologik birliklardan foydalanadi. Shukur Xolmirzayevning "Notanish odam" hikoyasida **"Ko'z yugurtirib chiqdi"** turg'un birikmasi o'rinli qo'llangan. Mazkur birlik o'zbek tilidagi mazmunan yaxlit bo'lgan iboralardan biridir. Tezda ko'zdan kechirmoq, sinchiklab emas, faqat yuzaki ko'rmoq ma'nosini ifodalaydi. Og'zaki va yozma nutqda tez-tez qo'llanadigan frazeologizm hisoblanadi:

"– Salomalaykum.

Notanish odam menga qaradi-da, boshimdan oyog'imgacha ko'z yugurtirib chiqdi. U qirg'iz bashara, lekin qoshlari quyuq, qirq yoshlardan oshgan, baquvvat kishi edi.

–Valalaykum.

O't boshiga cho'nqaydim. Etigimni sug'urib, tagini olovga qaratib qo'ydim. Pidjagimni yechib, tizzamga yoydim. Notanish odam gulxan yoniga qaytdi, bir dasta shuvoqni tagiga qo'yib o'tirdi."[10;10]

Adibning "Ota yurt" hikoyadasidan olingan nutqiy parchani tahlilga tortamiz.

"Bobomizning Farmon degan ukasi ham yelkasi yer iskamagan polvonlardan ekan. Lekin bekning polvonlari safiga qo'shilmagan, temirchiligini qilib yuravergan. "Unday mag'rur odam urug'imizdan chiqqanmas", derdi rahmatli momom."[11]

"Yelkasi yer iskamagan" frazemasi o'zbek tilida badiiy ifoda vositasi sifatida ishlatiladigan, kuchli obrazli frazeologizmlardan sanaladi. Hech qachon yengilmagan, doimo hammadan olg'ir bo'lgan insonlarga nisbat berganda ishlatiladi.

Xulosa va takliflar. O'zining xalqona asarlari bilan kitobxonlar qalbidan chuqur joy olgan sevimli yozuvchimiz Shukur Xolmirzayev hikoyalarni tahlil qilish jarayonida shunga guvoh bo'ldikki, u har bir qahramon xarakterini, ruhiyatini, ijtimoiy mavqeyini ochib berishda bir-birini takrorlamagan holda o'ziga xos individuallik bilan yondashadi. Tilning har qanday vositalaridan, xususan, frazeologik birliklardan, mahorat bilan

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-7, 2026**

foydalanadi. Uning sarmazmun hikoyalarida frazeologik birliklarning qo‘llanishi asar tilini mazmun jihatdan boyishiga, xalqchil bo‘lishiga, tasvir tiniqligini ta’minlashga, emotsional-ekspressivlikni oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Шарафиддинов О. Адабиёт тилдан бошланади // Адабиёт ва санъат (адабий-танқидий мақолалар, ўйлар, мунозаралар). – Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – Б. 29.
2. Xudayberganova D. Zamonaviy tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2024. –B 65.
3. Қўчқортоев И. Бадиий нутқ стилистикаси. Ўқув қўлланмаси. – Тошкент: ТошДУ нашри, 1975. – 82 б.
4. Қиличев Э. Бадиий тасвирнинг лексик воситалари, Тошкент, Фан, 1982. –88.
5. Ризаев С. Ўзбек тилшунослигида лингвостатистика муаммолари. – Тошкент: “Фан”, 2006. – 296 б.
6. Йўлдошев Б. Бадиий нутқ стилистикаси. - Самарқанд, СамДУ нашри, 1982. – 81 б; Йўлдошев Б. Фразеологик услубият асослари. – Самарқанд: СамДУ нашри, 1999. – 200 б. ва бошқалар.
7. Йўлдошев Б., Ўринбоева Д. Ўзбек халқ дostonларининг частотали изоҳли фразеологик луғати. – Тошкент: ЎзМЭ, 2008. – 100 б.
8. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/shukur-xolmirzayev-1940-2005/shukur-xolmirzayev-yashil-niva-hikoya>.
9. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/shukur-xolmirzayev-1940-2005/shukur-xolmirzayev-bitikli-tosh-hikoya>
10. Shukur Xolmirzayev “Saylanma”. – Toshkent: “Sharq”, 2003. – B 10.
11. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/shukur-xolmirzayev-1940-2005/shukur-xolmirzayev-ota-yurt-hikoya>

